

Ketkä muuttivat kieltä? Englannin historiallista sosiolingvistiikkaa

Helena Raumolin-Brunberg

Ei ole epäilystäkään, etteikö lause *I didn't do anything* olisi hyvää, käypää englantia. Se ei kuitenkaan ole ainoa tapa ilmaista tätä asiaa, vaan myös *I didn't do nothing* esiintyy siellä täällä. Me saatamme kuulla tämän kaksi kielto-sanaa sisältävän ilmaisun esimerkiksi filmeissä ja televisiosarjoissa, joissa sitä usein käyttää nuori, huonosti koulutettu, ehkäpä värillinen mies.

Lauseeseen *I didn't do nothing* voi suhtautua monella tavalla. Oikeakielisyyssnäkökulmasta kaksoiskielto tuomitaan kielioppivirheeksi tai vähintäänkin huonoksi englanniksi. Jos *I didn't do nothing* -lausetta kuitenkin tarkastellaan kielen perustehtävän eli viestin välittymisen kannalta, se ei ole yhtään sen huonompi kuin *I didn't do anything*. Tämän osoittaa mm. se, että kaksoiskielto on vallitseva kielotapa useissa kielissä, esimerkiksi venäjässä. Englannin kielen historia taas kertoo, että kielen varhaisvaiheissa kaksoiskieltoa käytettiin yleisesti, joskin se kielen rakenteen erilaisuuden vuoksi poikkesi jonkin verran nykyisestä. Voidaan siis sanoa, että pitkällä aikavälillä englannin kieli on muuttunut, kun yksinkertainen kielto on syrjäyttänyt kaksoiskiellon ja noussut hyvän englannin perusvaihtoehdoksi.

Sosiolingvistiikka ja kielenmuutos

Sosiolingvistiikka on, kuten nimikin sanoo, tutkimusala, joka liittyy yhteen yhteiskunnan ja kielen tutkimuksen. Sen tutkimus kohdistuu ensisijaisesti kielen käyttöön ja käyttäjiin, eikä kielisysteemiin ja rakenteeseen, niin kuin moni muu kielen tutkimuksen alue. Sosiolingvistiikka muodostaa laajan tutkimusalan, jossa tarkastelun kohteita ovat kielen vaihtelu ja muutos, kielen käyttö kulttuuri-ilmiönä, asenteet ja oikeakielisuus, sosiaaliset verkostot ja monikielisuus.

Keskityn tässä artikkelissa vaihteluun ja muutokseen.

Sosiolingvististä perustietoa on, että kieli vaihtelee käyttäjän mukaan. Variaatiota aiheuttavina tekijöinä tunnetaan muun muassa sukupuoli, ikä, koulutustausta, sosiaaliluokka ja asuinpaikka. Kuten jo aiemmin mainitsin, nykyenglannissa kaksoiskielto, *I didn't do nothing*, esiintyy yleensä alempien yhteiskuntaluokkien kielessä, kun taas standardimuotoa *I didn't do anything* käyttävät koulutetut ihmiset (Labov 2001: 92). Mutta paitsi kielenkäyttäjän taustalla, myös kielenkäyttötilanteella on suuri merkitys kielellisiin valintoihin. Arkipuhe on toista kuin juhlapuhe, kotiin pöydälle jätetty lappunen tai sähköpostiviesti ystävälle on toisenlainen kuin vieraalle ihmiselle osoitettu kirje. Voi jopa käydä niin, että sellaisetkin henkilöt, jotka vieraiden kanssa kommunikoidessa aina valitsevat *I didn't do anything* -muodon, kaveripiirissä lipsauttavat kaksoiskieltoilmauksen.

Eräs sosiolingvistiikan keskeisistä kysymyksistä on kielen muutos, erityisesti kielellisten innovaatioiden leviäminen kieliyhteisössä. Nykyenglannin tutkijat ovat osoittaneet, että muutokset yleensä lähtevät liikkeelle sosioekonomisen asteikon keskivaiheilta ja että usein naiset johtavat muutoksia (Labov 1990, 2001: 31-33). Yksi tapa analysoida muutosten leviämistä on tarkastella suuntaisuutta, jolloin alhaalta tuleviksi muutoksiksi kutsutaan sellaisia, jotka alkavat tiedostamatta informaalista kielestä ja usein myös leviävät sosiaalisessa asteikossa alhaalta ylöspäin. Ylhäältä tulevat muutokset taas syntyvät prestiisimallien mukaan, joita voivat tarjota vaikkapa arvostetut vieraat kielet, kuten latina. Nämä ovat usein vain parhaiten koulutettujen hallittavissa. (Labov 1994: 78).

Nykykieliä tutkiville sosiolingvisteille on suurena ongelmana muutosten hitaus, prosessit kestävät jopa satoja vuosia. Hitauden ongel-

ma on usein ratkaistu niin, että tarkastellaan eri ikäisten ihmisten kielenkäyttöä ja päätellään muutoksen kulkusuunta sillä perusteella. Tämä niin sanottu näennäisaika-analyysi (apparent time) perustuu käsitykseen, että nuoremmat ikäluokat käyttävät uutta muotoa enemmän kuin vanhat, ja monissa tapauksissa ainakin lyhyellä aikavälillä näennäisaika-analyysi on osoittautunut oikeaksi. (Chambers 2003: 212-225)

Kirjeet historiallisen sosiolingvistiikan tutkimusaineistona

1990-luvun alussa heräsi Terttu Nevalaisen ja allekirjoittaneen mielessä ajatus lähteä selvittämään, millä tavoin nykykielten sosiolingvistisessä tutkimuksessa käytettäviä menetelmiä voisi soveltaa historialliseen tutkimukseen. Erityisesti meitä kiinnosti kielenmuutosten leviäminen reaaliajassa eli muutosten kulun seuraaminen tarvitsematta turvautua epävarmaan näennäisaika-analyysiin. Kysymyksemme yksinkertaistettuna oli artikkelini otsikko *'Ketkä muuttivat kieltä?'*

Tätä tutkimusta varten oli hankittava tarkoitukseen sopiva aineisto. Kuten Rissanen tässä lehdessä kertoo, korpustutkimuksen menetelmät olivat tuossa vaiheessa jo kehittyneet varsin pitkälle, ja näin oli luonnollista luoda tehtävään sopiva tietokonekorpus. Saimme rahoitusta Suomen Akatemialta ja Helsingin yliopistolta vuonna 1993 alkaneeseen 'Sosiolingvistiikka kielihistoriassa' -projektiimme, jossa tiimimme loi kirjekorpuksen *Corpus of Early English Correspondence*. Korpuksemme perustiedot ovat seuraavat: aikajakso ulottuu keskiajan loppupuolelta restauraation aikaan eli 1410-1680 ja kirjeiden kokonaismäärä on runsaat 6000. Informanttien eli kirjeiden kirjoittajien määrä on lähes 800 ja korpuksen kokonaissanamäärä noin 2,7 miljoonaa.

Tämän peruskorpuksen kokosi tiimi, jonka johtajana oli Terttu Nevalainen ja jäsenenä Jukka Keränen, Minna Nevala, Arja Nurmi, Minna Palander-Collin ja Helena Raumolin-Brunberg. Parhaillaan korpusta laajennetaan kattamaan 1700-luku, ja alkuperäiseen korpukseen lisätään kieliopillisten muotojen koodit yhteistyössä englantilaisen Yorkin yliopiston kanssa.

Henkilökohtaisten kirjeiden valinta lähdeaineistoksi johtuu siitä, että ne vakiokonventioistaan huolimatta yleensä edustavat informaalia kieltä (Biber 1988). Kun tiedämme nykykielten tutkimuksen perusteella, että muu-

tokset useimmiten lähtevät liikkeelle puhutusta kielestä, oli luonnollista etsiä sellainen kirjoitetun kielen laji, joka on mahdollisimman lähellä puhetta. Toisaalta halusimme valita tekstejä, joiden kirjoittajat ja lukijat olivat tunnistettavia henkilöitä, ja kirjeissä asia on näin.

Aineiston tallentaminen ja hakuohjelmien käyttö edellyttivät korpuksen luomista painetuista kirjekokoelmista eikä alkuperäisistä kirjeistä. Luotettavien kirje-editioiden eli toimitettujen kokoelmien etsintä vaati runsaasti työtä. Uusimmat editiot ovat tarkkoja ja niissä on kerrottu toimitusperiaatteet, esimerkiksi mitä mahdollisia muutoksia on tehty, onko lisätty välimerkkejä, ovatko lyhenteet jätetty avaamatta ja niin edelleen. Sen sijaan monet vanhemmat editiot eivät valitettavasti anna riittävästi tietoa toimitusperiaatteista, joten usein oli tarpeen tarkistaa autenttisuus vertaamalla editiota alkuperäiseen kirjeeseen.

Pyrkimyksemme oli luonnollisesti koota yhteiskunnallisesti mahdollisimman edustava korpus. Suuren ongelman tuotti kirjoitustaidon rajallisuus. Tästä johtuen alimpien sosiaaliryhmien ja naisten osuus jäi auttamatta pienemmäksi kuin olisimme toivoneet. Näiden ryhmien kirjeistä otimme mukaan kaiken käsiin saamamme aineiston, kun taas ylempien luokkien miesten kirjeitä voitiin karsia. Naisten osuudeksi jäi noin 20% ja alimpien sosiaaliryhmien 10%, mutta kun tutkitaan riittävän yleisiä kielen ilmiöitä, nämäkin määrät riittävät.

Historiallisen sosiolingvistiikan haasteisiin kuuluu hyvä perehtyminen kohdehenkilöiden elinolosuhteisiin. Olemme käyttäneet paljon aikaa sosiaalishistorian lukemiseen, jotta erilaiset luokitukset olisivat oikeita ja järkeviä kirjeiden kirjoitusajankohdasta käsin tarkasteltuina. Kirjoittajista on tehty tiimimme käyttöön tietokanta, johon on kirjattu taustatiedot, kuten ammatti, sosiaaliryhmä, vanhempien sosiaalinen asema, asuinpaikka, mahdollinen maassamuutto, kirjeiden määrä, vastaanottajien määrä, kokonaissanamäärä, kirjoittajan ja vastaanottajan välinen suhde ja niin edelleen. Kaikkea tätä tietoa voidaan hyödyntää erilaisissa sosiolingvistisissä analyyseissä.

Yksittäisten muutosten leviäminen: subjekti-you ja kaksoiskielto

Toistaiseksi kirjekorpuksen perusteella on selvitetty parinkymmenen kieliopillisen muutoksen leviäminen Englannissa 1400- ja 1700-lukujen

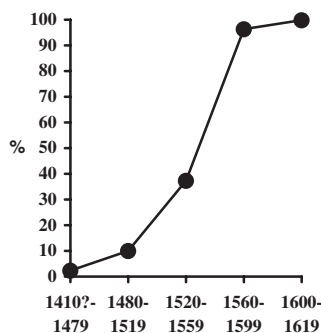
välisenä aikana. Valtaosa näistä on kuvattu teoksessa *Historical Sociolinguistics: Language Change in Tudor and Stuart England* (Nevalainen & Raumolin-Brunberg 2003). Tutkitut muutokset ovat osoittaneet suurta vaihtelua muun muassa leviämisenopeuden suhteen. Olen valinnut esimerkeiksi kaksi hyvin erilaista muutosta.

Ensimmäinen muutos on monikon toisen persoonan subjektipronomini *ye*:n korvautuminen objektipronominilla *you*. Toisin kuin nykyään, englannissa oli aikaisemmin toisessa persoonassa sekä yksikkö että monikko, yksikössä *thou* (suomen 'sinä') oli subjektimuoto ja *thee* vastaava objektimuoto ('sinua, sinut'). Monikon muodot olivat *ye* ('te') ja *you* ('teitä, teidät'). Nykyään, kuten tiedämme, standardienglannissa on vain yksi muoto *you*. Jo suhteellisen varhain keskiajalla ryhdyttiin teitteleämään eli käyttämään *ye/you* -pronominia yhtä henkilöä puhuteltaessa. Monikkomuodon muutos taas tapahtui 1500-luvulla.

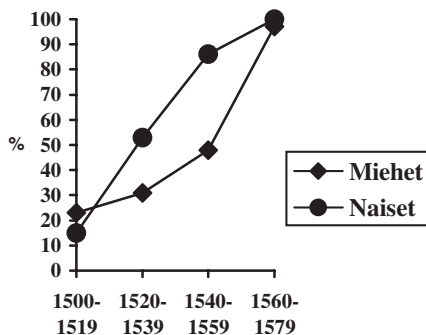
- (1) Thus Fare ye hertely well (*Thomas Cromwell*, 1537)
- (2) And thus in hast fare you hartely well. (*Otwell Johnson*, 1545)
- (3) I perceave you have subs krybed our bylles to Thomas Everton, and that you do looke for advise, which I do not understand, for I am sure ye know the parcelles that we have bawght bothe of wulles and felles, by my cosyne Richarde's lettre; which yf you do not ye maie [in] tyme ynowgh hereafter... (*Ambrose Saunders*, 1551)

Esimerkit, joissa on säilytetty alkuperäinen kirjoitusasu, kuvaavat 1500-luvun alkupuolen vaihtelua. Kirjeiden lopputoivomuksista löytyy molempia muotoja: *fare ye hertely well*, kirjoittaa lordikansleri Thomas Cromwell (esimerkki 1), kun suurin piirtein samaan aikaan kauppias Otwell Johnson kirjoittaa *fare you hartely well* (2). Näissä lauseissa subjekti on predikaattiverbin jäljessä, mikä on edistänyt muotojen sekaantumista. Kolmas esimerkki, kauppias Ambrose Saundersin kirje osoittaa, että sama henkilö saattoi käyttää molempia muotoja yhdessä ja samassa kirjeessä.

Kuviossa 1. muutoksen kulku on kuvattu S-käyränä, jossa uuden muodon suhteellinen osuus kaikista toisen persoonan subjekteista näkyy prosentteina. Tällä tavalla innovaatiot, esimerkkeinä vaikkapa puhelimet tai tietokoneet, yleensä leviävät ihmisyyhteisöissä: alku on hidasta, sitä seuraa kiihtynyt kasvu, joka lopulta hidastuu loivaksi (*Cooper* 1982). Kuvamme kertoo, että *you*:n käyttö lisääntyi nopeasti 1500-luvulla

Kuvio 1. Subjektipronomi you:n leviäminen 1410?-1619. Corpus of Early English Correspondence. Nevalainen & Raumolin-Brunberg (2003: 60)

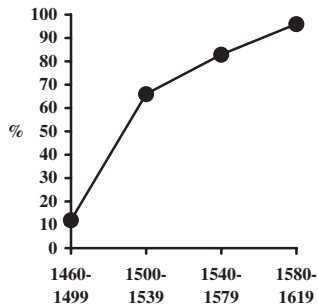

Kuvio 2. Subjektipronomi you:n leviäminen 1410-1619. Sukupuolten välinen ero. Corpus of Early English Correspondence. Nevalainen & Raumolin-Brunberg (2003: 119)

ja että seuraavan vuosisadan alkuun mennessä vanha *ye*-subjekti oli käytännöllisesti katsoen kokonaan kadonnut kirjeiden kielestä.

Kuvio 2. näyttää, että naiset johtivat *you*:n leviämistä muutoksen ollessa nopeimmillaan. Useamman tekstilajin kattava *Helsinki Corpus of English Texts* taas osoittaa, että *you* yleistyi ensin informaalissa kielessä (*Raumolin-Brunberg*, tulossa), mistä voimme päätellä, että kyseessä oli alhaalta eli puhekielestä peräisin oleva muutos. Itse asiassa naisilla oli johtava rooli useissa muissakin alhaalta tulevissa muutoksissa. Mielenkiintoiseksi asian tekee se, että vuosisatoja sitten muutokset näyttävät levinneen pitkälti samalla lailla kuin nykyäänkin, vaikka naisten yhteiskunnallinen asema on muuttunut.

Havaitsimme myös, että *you*:n käyttö sub-

Kuvio 3. Yksinkertaisen kiellon osuus kaikista kieltolauseista. *Corpus of Early English Correspondence*, ei lisäkommenttiverkkeitä. Nevalainen & Raumolin-Brunberg (2003: 72).

jektina alkoi keskisäädystä eli lakimiesten ja kauppiaiden keskuudesta ja levisi nopeasti ylöspäin aatelistoon. Kuningas Henrik VIII esimerkiksi käytti itse kirjoittamissa kirjeissään vain uutta *you*-vaihtoehtoa. Tämäkin havainto tarjoaa mahdollisuuden pieneen yleistykseen. Näyttää siltä, että ilman ylimpien sosiaaliryhmien hyväksyntää kielellinen innovaatio ei voinut levitä kaikkialle ja saada paikkaa tulevassa standardikielessä. Maantieteellisesti *you* levisi Lontoosta ja hovista maaseudulle, kuten monet muutkin 1500-luvun uudennokset tekivät.

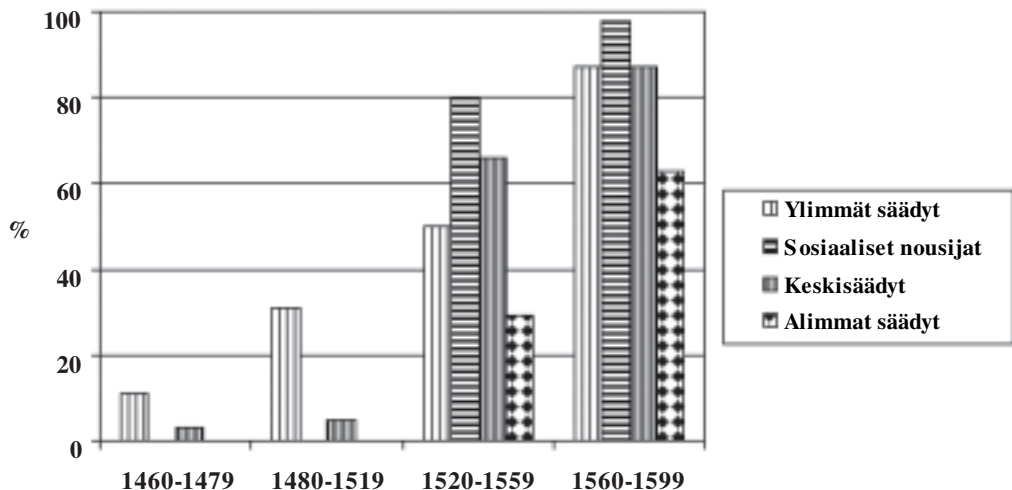
- (4) And that sawe y never yn no place but ther
(John Yeme, 1466?)

- (5) ...for ther is men in this towne that I know, that hathe yet to sel forty or L ton good Gascon wine, that cannot sell none for no money (Richard Sandell, 1551)
- (6) ...which condition hath neuer growen in eny thing that euer myght touwche ('touch') his graciouse pleasure of eny obstinate mynd (Thomas More, 1534)
- (7) The dewke ('duke') of Gelder send me no vord vat I sale ('shall') do, nor heelpes me nat with notheng,...(Edmund de la Pole, 1505)

Viimeiseksi palaan kaksoiskieltoon. Esimerkeissä (4-6) kaksoiskielto esiintyy yksinkertaisissa rakenteissa eli lauseissa, joissa ei ole *neither* tai *nor*-sanoilla alkavia lisäkommentteja, kuten esimerkissä (7). Nämä on jätetty tarkastelun ulkopuolelle, koska niissä muutos tapahtui myöhemmin. Esimerkit (4) ja (5) *sawe y never yn no place* ('saw I never in no place') ja *cannot sell none for no money* ovat esimerkkejä kaksoiskiellostä, eli samanlaisesta ilmaisusta kuin artikkelini alussa esittelemäni *I didn't do nothing* -lause. Esimerkki (6) edustaa uutta, yhden kieltosanan sisältämää kieltotapaa: *neuer eny thing euer eny*.

Kuvion 3. esittämä käyrä kuvaa jälleen nopeasti etenevää muutosta. Tätä muutosta naiset eivät johda, vaan ratkaiseva tekijä näyttää olevan koulutus. Epätasaisen lähdeaineiston vuoksi kuvio 4. esittelee vain miesten kielenkäyttöä.

Kuviossa esiintyvät sosiaaliset nousijat ovat henkilöitä, useimmiten lakimiehiä, jotka ammattitaitonsa perusteella nousivat ylimpiin säätyihin. Sekä nämä kirjoittajat että keskisäädysten edustajat, suurkauppiaat ja koulutetut ihmiset kuten korkeat virkamiehet, lakimiehet ja upseerit

Kuvio 4. Yksinkertaisen kiellon leviäminen miesten kirjeissä. *Corpus of Early English Correspondence*. Nevalainen & Raumolin-Brunberg (2003:146).

rit, johtivat muutosta sen nopeimmassa leviämisvaiheessa 1500-luvulla. Muutoksen mallina olivat ilmeisesti lakitekstit, joissa kaksoiskielto oli harvinainen jo keskiajan lopulla (Rissanen 2000). On itsestään selvää, että tämäntapaisia muutoksia naiset eivät voineet johtaa, koska uuden ajan alussa heidän yhteiskunnallinen asemansa ei sallinut tutustumista hallinnon kieleen ja lakiteksteihin.

Alimmat sosiaaliryhmät eivät myöskään osallistuneet hallintoon ja, kuten kuvio osoittaa, he säilyttivät kaksoiskiellon kielessään pidempään kuin muut yhteiskuntaryhmät. Näin ollen on luonnollista, että 1600- ja varsinkin 1700-luvulla, jolloin alettiin tuottaa kieltä arvottavia ja kielenhuollollisia kieliopeja, alempien ryhmien käyttämä muoto tuomittiin huonoksi ja vääräksi, niin kuin tehdään vielä tänäkin päivänä.

KIRJALLISUUTTA

- Biber, Douglas (1988): *Variation across Speech and Writing*. Cambridge. Cambridge University Press.
- Chambers, J.K. (2003): *Sociolinguistic Theory*. Second edition. Oxford: Blackwell.
- Cooper, Robert L. (1982): A framework for the study of language spread. *Language Spread: Studies in Diffusion and Social Change*, ed. Robert L. Cooper, 5-36. Bloomington: Indiana University Press.
- Labov, William (1990): The intersection of sex and social class in the course of linguistic change. *Language Variation and Change* 2: 205-254.
- Labov, William (1994): *Principles of Linguistic Change. Volume 1: Internal Factors*. Oxford, UK & Cambridge, USA: Blackwell.
- Labov, William (2001): *Principles of Linguistic Change. Volume 2: Social Factors*. Oxford, UK & Cambridge, USA: Blackwell.
- Nevalainen, Terttu & Helena Raumolin-Brunberg (2003): *Historical Sociolinguistics: Language Change in Tudor and Stuart England*. London: Longman.
- Raumolin-Brunberg, Helena, tulossa. The diffusion of subject you: a case study in historical sociolinguistics. *Language Variation and Change*.
- Rissanen, Matti 2000. Standardization and the language of early statutes. *The Development of Standard English, 1300-1800: Theories, Descriptions, Conflicts*, ed. Laura Wright, 117-130. Cambridge: Cambridge University Press.

Kirjoittaja on dosentti ja tutkija Englannin kielen vaihtelun ja muutoksen tutkimusyksikössä (VARI-ENG) Helsingin yliopistossa.

VANHAN KIRJALLISUUDEN PÄIVÄT

**Vammalassa
Sylvään koululla
2.-3.7.2004**

Teemana Isänmaa

**Antikvaarista kirjamyyntiä,
esittelypisteitä,
näyttelyitä,
huutokauppa
seminaareja ja
paljon muuta!**

*Tilaa ilmainen esite
puh. (03) 519 8265*

*tai vieraile sivuillamme Internetissä
www.vanhankirjallisuudenpaivat.com*

